

Krystyna Michniewicz-Wanik

Biblioteka Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego
e-mail: kr.wanik@wp.pl

Komunikacja naukowa w świetle przepisów znowelizowanej ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych

Abstrakt: Przepisy tzw. dużej nowelizacji ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych obowiązują od stycznia 2016 r. Zmiany dotyczą m.in.: rozszerzenia dozwolonego użytku informacyjnego zezwalającego każdemu na korzystanie z przemówień publicznych, wykładów oraz kazań w granicach uzasadnionych celem informacji (art. 26 ustawy o prawie autorskim); dozwolonego użytku edukacyjnego (art. 27 ustawy o prawie autorskim) stanowiącego, iż na potrzeby dydaktyczne lub w celu badań naukowych instytucjom oświatowym, uczelniom, jednostkom naukowo-badawczym, instytutom naukowym Polskiej Akademii Nauk (jeśli prowadzą studia doktoranckie, podyplomowe lub prezentują inne formy kształcenia) oraz muzeom przysługuje prawo do wykorzystania rozpowszechnionych utworów w oryginale i w tłumaczeniu oraz do zwielokrotniania drobnych utworów lub fragmentów większych utworów w procesie nauczania. Dozwolony użytek edukacyjny umożliwia korzystanie przez instytucje edukacyjne z e-learningu (pod warunkiem, że uczestnicy kursów nie będą anonimowi).

Znowelizowana ustawa zawiera szereg uregulowań istotnych z punktu widzenia bibliotekarzy. Dotyczą one m.in. wypłaty wynagrodzenia dla twórców za użyczenie egzemplarzy utworów przez biblioteki publiczne (*public lending right*); korzystania z utworów osieroconych oraz z utworów niedostępnych w obrocie handlowym, znajdujących się w zbiorach instytucji kultury i oświaty, takich jak archiwa, biblioteki, muzea.

Słowa kluczowe: Dozwolony użytek. Komunikacja naukowa. Prawo autorskie. *Public lending right*. Utwory osierocone

Wprowadzenie

Komunikacja międzyludzka towarzyszy ludziom od zarania dziejów, przy użyciu przekazu werbalnego i niewerbalnego między nadawcą i odbiorcą informacji. Komunikacja społeczna jest definiowana jako proces wytwarzania, przekształcania i przekazywania informacji między jednostkami, grupami i organizacjami społecznymi, którego celem jest kształtowanie, modyfikacja wiedzy, postaw i zachowań w kierunku zgodnym z wartościami i interesami oddziałujących na siebie podmiotów. Model komunikacji społecznej obejmuje następujące elementy: nadawca – przekaz – kanał – odbiorca – sprzężenie zwrotne (Antoszewski, Herbut, 1996, s. 150). Proces komunikowania określany jest jako przepływ materiałów, informacji, spostrzeżeń i sposobów rozumienia pomiędzy jednostkami, obejmujący dane i informacje, metody, środki i sposoby przekazu (wymiany) informacji, a także kanały, sieci i systemy komunikowania (Jurkowski, 2004, s. 9).

W ramach procesu komunikowania społecznego mieści się komunikacja naukowa jako przekaz informacji pomiędzy ludźmi nauki a zainteresowanymi odbiorcami. Przekaz w komunikacji naukowej odbywa się drogą bezpośrednią (w postaci wygłoszonych wykładów, referatów konferencyjnych, odczytów, prelekcji) oraz za pomocą publikacji (w postaci książek naukowych, recenzowanych artykułów w czasopismach tradycyjnych i w formie elektronicznej). Internet otworzył nowe możliwości w dziedzinie komunikacji naukowej, zapewniając szybki dostęp do najnowszych danych publikowanych *online*. Współczesne media umożliwiają wymianę informacji na tzw. blogach dziedzinowych i portalach społecznościowych między ludźmi nauki. Istnieje możliwość prowadzenia telekonferencji czy zdalnej dydaktyki (*e-learning*).

Komunikacja naukowa, sprzyjając rozwojowi badań w każdej dyscyplinie, wiąże się z informowaniem o wynikach eksperymentów poprzez piśmiennictwo naukowe oraz bezpośrednie kontakty naukowców. Marek Nahotko (2014, s. 18) wyróżnia komunikację naukową formalną, jako informacje zawarte w publikacjach naukowych, oraz komunikację naukową nieformalną, polegającą na ustnym przekazie informacji podczas dyskusji. Naukowcy rejestrują swoje badania w formie publikacji (tradycyjnych oraz cyfrowych) jako twórcy. Są również użytkownikami utworów innych twórców (często korzystają z prawa cytatu). Dlatego w środowisku naukowym niezbędna jest elementarna znajomość przepisów prawa autorskiego – *Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych z późniejszymi zmianami; tekst jednolity ustawa z dnia 29 kwietnia 2016 r. (Ustawa, 2016)*.

Zgodnie z art. 8 ust. 1 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych prawo autorskie przysługuje twórcy. Art. 8 ust. 2 zawiera stwierdzenie, iż twórcą jest osoba, której nazwisko uwidoczniiono na egzemplarzach utworu lub której autorstwo podano do publicznej wiadomości w związku z rozpowszechnianiem utworu. Art. 1 ust. 1 zawiera definicję utworu: „Przedmiotem prawa autorskiego jest każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiejkolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia (utwór)”. Przedmiotem prawa autorskiego są zarówno utwory samoistne, jak i utwory zależne (zależą od zgody twórcy na tłumaczenie utworu, przeróbki, adaptacje) oraz opracowania powstałe na podstawie dzieła pierwotnego, jak zbiory, antologie, wybory, dzieła współautorskie i zbiorowe. Zgodnie z art. 3 przedmiotem prawa autorskiego są także bazy danych spełniające cechy utworu (gdy przyjęty w nich dobór, układ lub zestawienie mają twórczy charakter)¹.

Nie są objęte ochroną prawa autorskiego odkrycia naukowe, idee, procedury, metody działania czy koncepcje matematyczne, dokumenty urzędowe, akty normatywne i ich projekty, opublikowane opisy patentowe oraz krótkie prasowe teksty informacyjne (np. relacje, sprawozdania, wiadomości w prasie codziennej i innych mediach).

Utwór naukowy jako przedmiot ochrony autorsko-prawnej

Ochronie prawnej² podlegają efekty twórczej pracy naukowców (najczęściej w postaci utworów naukowych, prac badawczych oraz wykładów akademickich). Z pojęciem utworu naukowego mamy do czynienia w wielu aktach prawnych, chociaż jego definicji brakuje w przepisach polskiego prawa i w umowach prawa międzynarodowego (dotyczących ochrony praw autorskich).

Art. 1 ust. 2 pkt 1 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych wśród rezultatów działalności twórczej (wyrażonej słowem, symbolami

¹ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o ochronie baz danych określa je jako „zbiór danych (*collections*) lub jakichkolwiek innych materiałów i elementów zgromadzonych według określonej systematyki lub metody, indywidualnie dostępnych w jakikolwiek sposób, w tym środkami elektronicznymi, wymagający istotnego nakładu inwestycyjnego w celu sporządzenia, weryfikacji lub prezentacji zawartości” (art. 2 ust. 1 pkt 1). Zgodnie z definicją ochrona przysługuje zarówno elektronicznym, jak i tradycyjnym bazom danych (spisy, kartoteki itp.), jeśli zostały zapisane w postaci materialnej i posiadają cechę oryginalności.

² Twórczość naukową chronią, oprócz przepisów prawa autorskiego, również przepisy o ochronie dóbr osobistych zawarte w art. 23 i 24 Kodeksu cywilnego.

matematycznymi, znakami graficznymi) jako jeden z rodzajów utworów (obok literackich, publicystycznych, kartograficznych) wymienia utwory naukowe. Art. 14 ust. 1 tej ustawy stanowi o pierwszeństwie instytucji naukowej do opublikowania utworu naukowego pracownika³. Art. 29 wskazuje na dozwolony użytek utworu w formie cytowania przez osoby dokonujące jego analizy krytycznej bądź naukowej⁴. W przepisach ustawy o prawie autorskim dotyczącej praw pokrewnych⁵ wymienia się prawo tego, kto po upływie czasu ochrony prawa autorskiego do utworu przygotował jego wydanie krytyczne lub naukowe (art. 99²).

W aktach prawa międzynarodowego „dzieło naukowe” wymieniane jest wśród „dzieł literackich i artystycznych” jako przedmiot ochrony bez względu na sposób lub formę ich wyrażenia. Art. 2 ust. 1 Aktu paryskiego konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych wśród utworów podlegających ochronie wymienia: książki, broszury i inne pisma, odczyty, przemówienia, kazania i inne dzieła tego rodzaju (*Akt paryski*, 1990). W art. I Powszechnej konwencji o prawie autorskim przedmiot ochrony dotyczy dzieł literackich, naukowych i artystycznych (*Powszechna konwencja*, 1978).

Definicji utworu naukowego nie zawierają również regulaminy uczelni wyższych, dotyczące zarządzania prawami autorskimi i prawami pokrewnymi oraz prawami własności przemysłowej i zasad komercjalizacji⁶. Dorota Sokołowska, badając treść regulaminów (uchwalonych

³ Art. 14 ust. 1 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych stanowi: „Jeżeli w umowie o pracę nie postanowiono inaczej, instytucji naukowej przysługuje pierwszeństwo opublikowania utworu naukowego pracownika, który stworzył ten utwór w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy. Twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia”.

⁴ Zgodnie z powyższym artykułem: „Wolno przytaczać w utworach stanowiących samoistną całość urywki rozpowszechnionych utworów oraz rozpowszechnione utwory plastyczne, utwory fotograficzne lub drobne utwory w całości, w zakresie uzasadnionym celami cytatu, takimi jak wyjaśnianie, polemika, analiza krytyczna lub naukowa, nauczanie, lub prawami gatunku twórczości”.

⁵ Do praw pokrewnych (prawa autorskiemu) zaliczamy m.in.: artystyczne wykonania, fonogramy i wideogramy, nadania, pierwsze wydania oraz wydania krytyczne i naukowe. Art. 85 ust. 1 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych stanowi, iż każde artystyczne wykonanie utworu lub dzieła sztuki ludowej pozostaje pod ochroną niezależnie od jego wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia. Zgodnie z art. 85 ust. 2 artystycznymi wykonaniami są w szczególności: działania aktorów, recytatorów, dyrygentów, instrumentalistów, wokalistów, tancerzy i mimów oraz innych osób w sposób twórczy przyczyniających się do powstania wykonania. Podmiotem praw do pierwszych wydań jest wydawca, podmiotem praw do wydań krytycznych i naukowych jest osoba, która sporządziła wydanie krytyczne lub naukowe danego utworu.

⁶ Zgodnie z art. 86c *Ustawy z 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym* senat (w przypadku uczelni niepublicznych organ wskazany w statucie) uchwała regu-

przed 1 października 2014 r.) w 20 polskich uczelniach wyższych, wy prowadziła obszerny katalog utworów naukowych (Sokołowska, 2015, s. 77). Ujęła w nim m.in.: prace magisterskie, rozprawy doktorskie, rozprawy habilitacyjne, monografie, artykuły, prace twórcze na podstawie oryginalnego materiału eksperymentalnego lub wnoszące nowe oryginalne wyniki badawcze, książki naukowe, artykuły naukowe porządkujące określony obszar wiedzy naukowej lub cykl wyników badawczych, programy komputerowe, bazy danych, dzienniki prac badawczych, materiały dydaktyczne, podręczniki, skrypty, zeszyty, materiały e-learningowe, programy studiów, sylabusy, programy zajęć, ekspertyzy, utwory audiowizualne.

Przepisy prawa autorskiego nie wskazują na wyłącznie piśmienniczą formę utworów naukowych. Wśród chronionych środków wyrazu z różnych dziedzin wiedzy mogą znaleźć się utwory: plastyczne, fotograficzne, kartograficzne, architektoniczne, urbanistyczne, audiowizualne, muzyczne, choreograficzne, fotograficzne i plastyczne. D. Sokołowska (2015, s. 80) uważa, że skoro w doktrynie nie ogranicza się pojęcia utworu naukowego wyłącznie do utworu wyrażonego w określonej formie (np. utworu piśmienniczego), to wytwór intelektualny wyczerpujący przesłanki utworu określone w art. 1 ust. 1 o prawie autorskim i prawach pokrewnych, cechujący się jednocześnie przymiotami wskazanymi w doktrynie, można uznać za utwór naukowy niezależnie od jego formalnego ujęcia.

Znani teoretycy prawa autorskiego, Janusz Barta i Ryszard Markiewicz, definiując utwory naukowe, stwierdzili, że są to:

utwory, które stanowią rezultat naukowego procesu poznawczego i równocześnie, w swej podstawowej funkcji komunikacyjnej, są zorientowane nie „na siebie”, jak utwory artystyczne, lecz na przedstawienie obiektywnie istniejącej rzeczywistości. Obiektywnie istniejące zjawiska nie są „stwarzane” przez twórcę, lecz jedynie przez niego przedstawiane (Barta, Markiewicz, 2011, s. 156).

lamin zarządzania prawami autorskimi i prawami pokrewnymi oraz prawami własności przemysłowej oraz zasad komercjalizacji, który określa w szczególności: 1) prawa i obowiązki uczelni, pracowników oraz studentów i doktorantów w zakresie ochrony i korzystania z praw autorskich i praw pokrewnych oraz praw własności przemysłowej; 2) zasady wynagradzania twórców; 3) zasady i procedury komercjalizacji; 4) zasady korzystania z majątku uczelni wykorzystywanego do komercjalizacji oraz świadczenia usług naukowo-badawczych.

W doktrynie rozważana była również kwestia badań naukowych (prac badawczych) jako utworów naukowych. Zdaniem Adriana Niewęglowskiego (2010, s. 177) termin „utwór naukowy” jest pojęciem szerszym od wyniku prac badawczych, gdyż obejmuje dodatkowo składniki, takie jak np. argumentacja twórcy. Jak zauważył autor, wynik prac badawczych i utwór naukowy stanowią dobra intelektualne odrębne, chociaż pozostające w stosunku krzyżowania. Utwór naukowy nie musi zawierać rozwiązania naukowego, zatem nie musi być zupełny. Powinien wskazywać intencję poszerzenia zasobu wiedzy naukowej przez autora, ale nie można uzależniać ochrony utworu naukowego od jego określonej wartości. Trudno też twierdzić, że musi zawsze przedstawiać wyniki badań, a nie np. hipotezy, skoro jest chroniony również wtedy, gdy nie jest ukończony (Niewęglowski, 2010, s. 177). Niektórzy badacze opowiadają się za poglądem, iż utwór stworzony w celu realizacji procesu dydaktycznego na wyższej uczelni (np. wykład, skrypt, podręcznik) może być uznany za utwór naukowy (Poźniak-Niedzielska, Tylec, 2009).

Kwestia zakwalifikowania do utworu naukowego wykładu jako autorskiego dzieła naukowego była przedmiotem orzecznictwa sądów polskich. W wyroku z 3 października 2013 r. (II UK103/13) Sąd Najwyższy stwierdził, że istotą utworu naukowego jako dzieła autorskiego jest jego treść, zawierająca przekaz określonej myśli intelektualnej twórcy, której granice wytycza z góry zamówiony temat⁷. Również Sąd Najwyższy w uchwale z 14 lutego 2012 r. (III UZP 4/11) stwierdził, że utwór naukowy będący wynikiem działalności naukowo-dydaktycznej prowadzonej na wyższej uczelni może być uznany za utwór w rozumieniu przepisów prawa autorskiego: „Utworem takim może być np. wykład akademicki ustanowiony z chwilą jego zapisania czy wygłoszenia”.

⁷ W omawianej sytuacji umowa dotyczyła przekazywania wiedzy w formie cyklu wykładów z zakresu matematyki, informatyki i języka angielskiego. W uzasadnieniu orzeczenia sąd stwierdził, że „w przypadku umowy o dzieło autorskie w postaci utworu naukowego (wykładu) przedmiotowo istotnym jej elementem jest jego zakres, którego wskazanie nie może się ograniczać do danej dziedziny nauki”. W momencie zawierania umowy temat przedmiotowych wykładów pozostawał w gestii wykonawcy i nie był zamawiającemu znany. W przytoczonych orzeczeniach istotny jest fakt uznawania przez sądy wykładu za utwór naukowy (bez względu na to, czy wykładowca zawarł umowę o dzieło, umowę-zlecenie czy umowę o pracę).

Naukowiec jako twórca

Prawo autorskie wyróżnia prawa osobiste, stanowiące więź twórcy z utworem, określane jako „monopol praw autorskich” (art. 16 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych), oraz autorskie prawa majątkowe. Autorskie prawa osobiste są nieograniczone w czasie i niezbywalne. Dotyczą prawa do autorstwa utworu (którego nie można się zrzec), nienaruszalności treści i formy utworu, decydowania o pierwszym udostępnieniu publiczności. Prawa te obejmują również nadzór nad korzystaniem z utworu (zgoda twórcy m.in. na tłumaczenie utworu, przeróbki, adaptacje).

Prawa autorskie majątkowe są zbywalne (w drodze umowy lub dziedziczenia) i wygasają po upływie 70 lat od daty śmierci autora⁸. „Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, twórca przysługuje wyłączne prawo do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji oraz do wynagrodzenia za korzystanie z utworu” (art. 17 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych). Autorskie prawa majątkowe uprawniają do rozporządzania utworem (w formie umowy przenoszącej prawa majątkowe twórcy na inną osobę) oraz do korzystania z utworu poprzez licencje – umowy licencyjne⁹ – bez przenoszenia na licencjobiorcę majątkowego prawa autorskiego. W umowach licencyjnych licencjodawca zezwala na korzystanie z utworu na ustalonym w umowie polu eksploatacji¹⁰.

⁸ Zob. art. 36 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Utwory, do których wygasły autorskie prawa majątkowe, przechodzą do tzw. domeny publicznej. Domena publiczna oznacza twórczość, z której można korzystać bez ograniczeń, gdyż prawa majątkowe do niej wygasły lub nigdy nie były przedmiotem prawa autorskiego. Zob. https://pl.wikipedia.org/wiki/Domena_publiczna.

⁹ Umowy licencyjne dzielą się na licencje wyłączne i niewyłączne (art. 67. 2 ustawy o prawie autorskim). Licencja wyłączna stanowi zobowiązanie licencjodawcy (twórcy lub innej osoby uprawnionej w umowie licencyjnej), że nie zezwoli na wykorzystanie utworu osobom innym niż licencjobiorca. Twórca, udzielając licencji wyłącznej, traci na rzecz licencjobiorcy możliwość komercyjnego użycia swego utworu przez określony czas. W przypadku zawarcia licencji niewyłącznej autor pozostawia sobie uprawnienie do częściowego dysponowania utworem (opublikowania go na stronie internetowej, umieszczenie w repozytorium, w bibliotece cyfrowej).

¹⁰ Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych (art. 50) wymienia przykładowe sposoby korzystania z utworu jako odrębne pola eksploatacji: 1) w zakresie utrwalania i zwielokrotniania utworu – wytwarzanie określoną techniką egzemplarzy utworu, w tym techniką drukarską, reprograficzną, zapisu magnetycznego oraz techniką cyfrową; 2) w zakresie obrotu oryginałem albo egzemplarzami, na których utwór utrwalono – wprowadzanie do obrotu, użyczenie lub najem oryginału albo egzemplarzy; 3) w zakresie rozpowszechniania utworu – publiczne wykonanie, wysta-

Obecnie pracownicy naukowcy uczelni wyższych w myśl zasad otwartej komunikacji naukowej udzielają licencji na wykorzystanie twórczości ich autorstwa w formie publikacji w repozytoriach i bibliotekach cyfrowych¹¹. Autor (lub właściciel praw do tekstów), umieszczając materiały w otwartych repozytoriach, daje wszystkim użytkownikom bezpłatną otwartą licencję na ich wykorzystywanie i rozpowszechnianie oraz tworzenie na ich podstawie utworów zależnych, pod warunkiem uznania prawa autorskiego twórcy udostępnionego materiału (uznanie autorstwa).

Wolne licencje w komunikacji naukowej

Jedną z najważniejszych współczesnych tendencji w komunikacji naukowej jest postulat otwartego dostępu do wiedzy (Open Access, OA). Ideą ruchu Open Access jest umożliwienie bezpłatnego dostępu do literatury wszystkim użytkownikom Internetu, przy czym wykorzystanie tekstu ma być legalne na wolnych licencjach. Nowy model komunikacji dotyczy też swobodnego dostępu do wyników badań. Ruch otwartego dostępu poparły liczne organizacje międzynarodowe (w tym Unia Europejska), by wyniki prac naukowych mogły znaleźć się w bezpłatnych otwartych mediach dzięki programom, w ramach których prace te zostały sfinansowane z pieniędzy publicznych¹².

wienie, wyświetlenie, odtworzenie oraz nadawanie i reemitowanie, a także publiczne udostępnianie utworu w taki sposób, aby każdy mógł mieć do niego dostęp w miejscu i w czasie przez siebie wybranym (poprzez Internet). Rozpowszechnienie to udostępnienie utworu gronu odbiorców (bez konieczności jego utrwalania na nośnikach materialnych). Od rozpowszechnienia utworu należy odróżnić jego opublikowanie, polegające na zwielokrotnieniu utworu za zezwoleniem twórcy i publicznym udostępnieniu zwielokrotnionych egzemplarzy.

¹¹ Biblioteka cyfrowa to usługa umożliwiająca udostępnianie *online* e-booków, czasopism elektronicznych oraz zdigitalizowanych tradycyjnych publikacji. Repozytorium to archiwum elektroniczne (instytucjonalne lub dziedzinowe), w którym gromadzi się dokumenty naukowe, głównie tworzone cyfrowo, m.in.: preprinty, postprinty, raporty z badań, referaty i prezentacje z konferencji, prace dyplomowe etc. (Preprint to artykuł w wersji przed dokonaniem recenzji koniecznej do opublikowania tekstu w czasopiśmie naukowym; postprint to wersja artykułu po uwzględnieniu zmian recenzyjnych bądź po opublikowaniu go w czasopiśmie naukowym). Repozytorium daje możliwość nieodpłatnego przeszukiwania, importowania danych oraz ich archiwizowania.

¹² OA wprowadza tzw. dwie drogi otwartego dostępu: zielona droga (samoarchiwizacja) polega na udostępnianiu swoich prac autorskich, także nierecenzowanych, w ogólnodostępnych repozytoriach; złota droga (czasopisma otwartego dostępu) polega na publikowaniu w recenzowanych czasopismach wydawanych zgodnie z zasada-

Ruch Open Access przyczynił się do powstania międzynarodowej organizacji Creative Commons¹³. Organizacja ta promuje wolne licencje Creative Commons (CC), określające warunki, na jakich można korzystać z cudzego utworu. Jedynym obowiązkiem spoczywającym na osobie wykorzystującej cudzy tekst jest poprawne cytowanie, czyli opatrzenie cudzysłowem cytowanego fragmentu wraz z przytoczeniem nazwiska autora dzieła (tzw. uznanie autorstwa). Licencje CC dotyczą w szczególności korzystania z utworu w niekomercyjnym celu; autor może też zastrzec, że nie zezwala na wykorzystanie jego utworu w celu tworzenia dzieł zależnych (tłumaczeń, adaptacji), bądź udostępnić utwór na wolnych licencjach z zastrzeżeniem, iż powstały nowy tekst ma być udostępniony na takich wolnych licencjach, na jakich udostępniono wykorzystany oryginał (zob. <http://creativecommons.pl>).

J. Barta i R. Markiewicz, uznając legalność tzw. wolnościowych licencji *open source* oraz *creative commons*, stwierdzili, że nie stanowią one zagrożenia dla prawa autorskiego, ponieważ są oparte na prawie autorskim i prawo to dla swych celów wykorzystują: „prawo autorskie zapewnia poszanowanie reguł ruchu wolnego oprogramowania i, odpowiednio, *creative commons*”. (Barta, Markiewicz, 2007, s. 126).

Dozwolony użytek jako tzw. licencja ustawowa

Autorskie prawo majątkowe zostało ustawowo ograniczone na rzecz dozwolonego użytku, zwanego licencją ustawową. Dozwolony użytek dopuszcza nieodpłatne wykorzystanie bez zezwolenia twórcy wcześniej rozpowszechnionego (przez twórcę) utworu (art. 6 pkt 3 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych) pod określonymi warunkami (np. „uznanie autorstwa” czy „niekomercyjny cel” wykorzystania utworu). Zgodę twórcy zastępuje licencja ustawowa (przepisy art. 23–35 ustawy

mi OA. Ruch OA popierają niektórzy światowi wydawcy, udostępniając okresowo specjalistyczne bezpłatne bazy, umożliwiające dostęp *online* do pełnych tekstów najnowszych artykułów z czasopism. Bezpłatne publikowanie artykułów w czasopismach naukowych na zasadach Open Access umożliwia narodowy program publikacji naukowych, realizowany w ramach umowy Springer Open Choice, finansowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

¹³ Organizacja Creative Commons proponuje zastąpienie zasady *copyright* – „wszelkie prawa zastrzeżone”, zasadą tzw. *copyleft* – „niektóre prawa zastrzeżone”, by autor lub inny właściciel majątkowych praw autorskich do utworu mógł zachować przy sobie część praw, w tym prawo do rozpowszechnienia utworu, m.in. na wolnych licencjach w Internecie.

o prawie autorskim i prawach pokrewnych)¹⁴. Można korzystać z utworów w granicach dozwolonego użytku, pod warunkiem, że podane zostanie imię i nazwisko twórcy oraz źródło. Powinno to uwzględniać istniejące możliwości. Twórcy nie przysługuje prawo do wynagrodzenia, chyba że ustawa stanowi inaczej (art. 34 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych).

Dozwolony użytek dzieli się na osobisty i publiczny. Dozwolony użytek osobisty (art. 23 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych) odnosi się do wielu form bezpłatnego, niekomercyjnego korzystania z utworu na użytek własny oraz kręgu osób pozostających w związku osobistym (w szczególności pokrewieństwa, powinowactwa lub stosunku towarzyskiego). Kontrowersyjne jest pojęcie „kręgu osób pozostających w związku osobistym”, gdy chodzi o umieszczenie utworu w sieci. W przypadku rozpowszechniania plików w Internecie występuje nieograniczony krąg osób w „luźnym” ze sobą związku lub całkiem obcych (m.in. na forach społecznościowych), co wykracza poza ustawowy „własny użytek”. W ramach dozwolonego użytku osobistego można m.in. pobrać z Internetu pliki muzyczne i odtworzyć je na imprezie towarzyskiej, pożyczyć książkę znajomemu, skserować ją na potrzeby własne lub bliskiej osoby. (Niedopuszczalne jest odpłatne rozpowszechnianie kopii sporządzonych w ramach dozwolonego użytku osobistego oraz wykorzystywanie tych utworów w celach zarobkowych). Można również korzystać z pojedynczych egzemplarzy utworu (wolno sporządzić tylko jedną kopię dla każdego z bliskich). Przepis prawa mówi o pojedynczym egzemplarzu utworu, bez określenia jego objętości, co oznacza, że można kopiować książki w całości.

Przepisy o dozwolonym użytku publicznym obejmują szerokie grono użytkowników i wiążą się z działalnością instytucji publicznych, ośrodków nauki (szkoły, uczelnie wyższe, instytuty naukowo-badawcze) i kultury (biblioteki, archiwa, muzea). Wszystkie postaci dozwolonego użytku publicznego realizują następujące cele społeczne: informacyjny, dokumentacyjny, edukacyjny, państwowy, gospodarczy (Preussner-Zamorska, 2007, s. 412).

Ustawowe licencje dotyczące dozwolonego użytku publicznego zawarte są w art. 24–33 ustawy o prawie autorskim i prawach po-

¹⁴ Przepisy o dozwolonym użytku nie upoważniają do korzystania z elektronicznych baz danych spełniających cechy utworu (chyba że dotyczy to własnego użytku naukowego niezwiązanego z celem zarobkowym). W odniesieniu do korzystania z programów komputerowych zakres dozwolonego użytku osobistego został całkowicie wyłączony, a użytek publiczny ustawowo ograniczony (przepis art. 77 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych).

krewnych. Art. 24 ust. 2 zezwala na reemisję i odbieranie w miejscu publicznym programów, jeśli nie łączy się to z osiągnięciem korzyści majątkowych. Art. 25 zezwala na rozpowszechnianie w celach informacyjnych w prasie, radiu i telewizji określonych (wcześniej rozpowszechnionych) rodzajów utworów, m.in. sprawozdań z aktualnych wydarzeń, artykułów dotyczących aktualnych tematów politycznych, gospodarczych lub religijnych (chyba że ich dalsze rozpowszechnianie zostało zabronione), aktualnych wypowiedzi i fotografii reporterskich, wyciągów ze sprawozdań i artykułów, krótkich streszczeń i przeglądów (wcześniej rozpowszechnionych) publikacji. Za korzystanie z wyżej wymienionych utworów twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia.

Przepis art. 25 ust. 4 w ramach dozwolonego użytku publicznego określa zakres publicznego udostępniania utworów „w taki sposób, aby każdy mógł mieć do nich dostęp w miejscu i czasie przez siebie wybranym” (co odnosi się do użytkowania utworów za pośrednictwem Internetu). W ramach dozwolonego użytku publicznego instytucje oświatowe wymienione w art. 28 ust. 1 (wśród nich uczelnie, instytuty badawcze, instytuty naukowe Polskiej Akademii Nauk, biblioteki, muzea, archiwa) mogą w zakresie swoich zadań statutowych udostępniać użytkownikom zbiory biblioteczne poprzez udzielenie egzemplarzy rozpowszechnionych utworów (ograniczone czasowo i niemające na celu uzyskania bezpośrednio lub pośrednio korzyści majątkowej). Art. 28 ust. 1 pkt 2 zezwala na sporządzanie dodatkowych kopii egzemplarzy rozpowszechnionych utworów, zwielokrotnianie utworów znajdujących się we własnych zbiorach w celu uzupełnienia (w przypadku braków egzemplarzy lub ich uszkodzenia), zachowania lub ochrony swych zbiorów¹⁵. Ustawa zezwala na udostępnianie zbiorów w celach badawczych lub poznawczych za pośrednictwem końcówek systemu informatycznego (terminali) znajdujących się na terenie tych jednostek.

Przepisy dotyczące komunikacji naukowej w znowelizowanej ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych

W 2015 r. uchwalono dwie nowelizacje ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Pierwsza, tzw. mała nowelizacja, dotycząca wydłużenia ochrony praw pokrewnych (*Ustawa z dnia 15 maja 2015 r. o zmianie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*), weszła

¹⁵ Zwielokrotnianie, o którym mowa, nie może prowadzić do zwiększenia liczby egzemplarzy utworów i powiększenia w ten sposób zbiorów.

w życie 1 sierpnia 2015 r. Druga, tzw. duża nowelizacja (*Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o zmianie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych oraz ustawy o grach hazardowych*) weszła w życie 20 listopada 2015 r. Regulacje dotyczące udostępniania zasobów znajdujących się w instytucjach kultury oraz w domenie publicznej zaczęły obowiązywać od stycznia 2016 r. Przepisy tzw. dużej nowelizacji zawierają szereg uregulowań dotyczących dozwolonego użytku, istotnych z punktu widzenia ludzi nauki. Jednym z elementów dozwolonego użytku publicznego jest tzw. dozwolony użytek edukacyjny obejmujący bezpłatne i bezlicencyjne korzystanie z utworów w procesie nauczania.

Zakres użytku edukacyjnego został określony w art. 27 ust. 1 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Zgodnie z nim instytucje oświatowe¹⁶ mogą na potrzeby „zilustrowania treści przekazywanych w celach dydaktycznych” korzystać z rozpowszechnionych utworów w oryginale i w tłumaczeniu oraz zwielokrotnić w tym celu rozpowszechnione drobne utwory lub fragmenty większych utworów¹⁷. Art. 27¹ ust. 1 pozwala w celach dydaktycznych i naukowych zamieszczać rozpowszechnione drobne utwory lub fragmenty większych utworów w podręcznikach, wypisach i antologiach¹⁸. W takich przypadkach twórca przysługuje prawo do wynagrodzenia. W poprzednim stanie prawnym powyższy wyjątek stanowił część prawa cytatu (art. 29). W znowelizowanej ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych przeniesiono go do przepisów poświęconych użytkowi edukacyjnemu, aby usystematyzować tę regulację i nawiązać do celu dydaktycznego i naukowego, jakiemu przyświecać ma eksploatacja (Preussner-Zamorśka, 2017, s. 51).

Wykorzystanie utworu podnosi jakość działań edukacyjnych poprzez zastosowanie dodatkowych elementów, łączących się z dydaktycz-

¹⁶ Między innymi szkoły (państwowe i prywatne), uczelnie czy jednostki naukowe, takie jak instytuty badawcze, instytuty naukowe Polskiej Akademii Nauk (jeśli prowadzą studia doktoranckie, podyplomowe lub prezentują inne formy kształcenia), muzea.

¹⁷ Nauczyciele mogą nieodpłatnie wykorzystywać chronione utwory poprzez ich zwielokrotnianie (np. kserowanie czy drukowanie) – w przypadku drobnych utworów w całości, a w pozostałych przypadkach ich fragmentów. Dopuszczalne jest skserowanie i rozdanie każdemu uczniowi rozdziału utworu bądź wydrukowanie uczniom elektronicznych kopii utworów plastycznych (szkiców, plakatów etc.).

¹⁸ Dozwolony użytek edukacyjny nie zezwala na nieograniczone wykorzystywanie (kopiowanie, odtwarzanie i rozpowszechnianie) chronionych utworów. Można obejrzeć film w całości tylko na terenie szkoły. Rozdanie słuchaczom skopiowanych płyt DVD jest możliwe wówczas, gdy będą one zawierać fragmenty tego filmu. Dozwolony użytek edukacyjny nie obejmuje programów komputerowych.

nym charakterem wykorzystania utworu. Jednak wyświetlanie filmów lub odtwarzanie utworów audiowizualnych musi mieć związek z celem edukacyjnym. Ich rodzaj lub tematyka powinny łączyć się tematem zajęć oraz z omówieniem przez nauczyciela czy wykładowcę.

Dozwolony użytek edukacyjny nie jest uzależniony od miejsca działania instytucji ani od jej godzin pracy. Dopuszczalne jest odtwarzanie utworów muzycznych w ramach zajęć tanecznych, prób orkiestry, chóru etc. Warunkiem powołania się na dozwolony użytek edukacyjny jest działanie w celu dydaktycznym, przez które należy rozumieć zarówno nauczanie przedmiotów, jak i działalność edukacyjną podczas zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych¹⁹. Zezwolono również na publiczne odtwarzanie utworów oraz wyświetlanie tekstów (np. piosenek) podczas uroczystości szkolnych i akademickich.

Dozwolony użytek edukacyjny umożliwia korzystanie z tzw. e-learningu przez instytucje oświatowe, takie jak uczelnie wyższe (jeśli prowadzą studia doktoranckie, podyplomowe lub prezentują inne formy kształcenia), biblioteki, muzea. Placówki te mogą organizować kursy *online* i zwielokrotniać materiały dydaktyczne, jednakże ich uczestnicy nie mogą być anonimowi. Powstał wymóg ich identyfikacji, np. poprzez login lub e-mail.

Public lending right

W przepisach ustawy dotyczących dozwolonego użytku publicznego znalazły się nowe regulacje dotyczące wynagrodzenia dla autorów za wypożyczanie utworów przez biblioteki publiczne (art. 28 ust. 4–7). Wynagrodzenie to jest niezależne od wynagrodzenia podstawowego, należnego twórcy z tytułu majątkowych praw autorskich (za przeniesienie ich np. na wydawcę książki). Wprowadzone opłaty *public lending right* dotyczą również twórców utworów naukowych, jeżeli książki ich autorstwa znajdują się w bibliotekach publicznych.

Opłata z tytułu *public lending right* dotyczy użyczenia egzemplarza utworu poza teren biblioteki publicznej (a nie korzystania w czytelnii). Prawo to nie obejmuje fonogramów, wideogramów, e-booków. *Public*

¹⁹ Jednakże takie zajęcia prowadzone w budynku szkoły przez prywatną firmę czy inną instytucję nie będą objęte dozwolonym użytkowaniem edukacyjnym. W tym zakresie rozstrzygające jest, kto prowadzi dane działania edukacyjne (szkoła czy inny podmiot, np. firmy szkoleniowe).

lending right nie dotyczy wypożyczeń w bibliotekach szkolnych i akademickich oraz w Bibliotece Narodowej²⁰.

Zgodnie z art. 35¹–35² ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych do otrzymywania wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne uprawnieni są: twórcy utworów wyrażonych słowem, powstałych i opublikowanych w formie drukowanej w języku polskim; tłumacze utworów na język polski; współtwórcy utworów (ich wkład jest utworem plastycznym lub fotograficznym i wraz z tekstem stanowi zamkniętą całość, np. komiks). Wynagrodzenie z tytułu *public lending right* jest ograniczone kwotą minimalną i maksymalną²¹.

Wypłatą wynagrodzeń z tytułu *public lending right* zajmuje się organizacja zbiorowego zarządzania prawami autorskimi²², wyłaniana co 5 lat w drodze konkursu organizowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 35³ ust. 3 ustawy)²³. W celu uzyskania przez twórców wynagrodzenia z tytułu *public lending right* konieczne jest złożenie przez nich pisemnego oświadczenia do organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi. Środki na wypłaty tantiem bibliotecznych pochodzą z dofinansowania Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z Funduszu Promocji Kultury (nie obciążają bibliotek ani czytelników).

²⁰ Art. 28 ust. 7 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych.

²¹ Maksymalna wysokość sumy wynagrodzenia za użyczenie wszystkich utworów zgłoszonych przez autora (tłumacza, wydawcę) stanowi pięciokrotność przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw w ciągu roku (około 20 tys. złotych). Wynagrodzenie nie przysługuje, gdy w odniesieniu do wszystkich zgłoszonych przez twórcę utworów jego wysokość nie przekroczy jednej dwusetnej przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw za ostatni kwartał poprzedniego roku kalendarzowego, które jest ogłaszane przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego (około 20 zł).

²² Organizacje zbiorowego zarządzania (OZZ) to stowarzyszenia zrzeszające twórców, wykonawców, producentów. Statutowym zadaniem tych stowarzyszeń jest zbiorowe zarządzanie powierzonymi im prawami autorskimi i pokrewnymi oraz ich ochrona. Polega ono na udzielaniu zgody na korzystanie z utworów, pobieraniu wynagrodzeń za korzystanie z utworów oraz wypłacie uprawnionym środków pieniężnych. Organizacje zbiorowego zarządzania mogą brać udział w procesach sądowych o naruszenie praw autorskich lub pokrewnych. W Polsce funkcjonuje 12 organizacji zbiorowego zarządzania: KOPIPOL, REPOPOL, SAIW Copyright Polska, SAWP, SFP, STL, STOART, ZAiKS, ZASP, ZPAF, ZPAP, ZPAV.

²³ Stowarzyszenie Autorów i Wydawców Copyright Polska jest uprawnione do dokonywania w latach 2016–2020 podziału i wypłaty wynagrodzeń za użyczenie przez biblioteki publiczne egzemplarzy utworów wyrażonych słowem.

Dzieła osierocone oraz utwory *out-of-commerce*

Dzieła osierocone (ang. *orphaned work*) to utwory objęte prawami autorskimi, chociaż ich autorzy nie są znani, brak również informacji o osobach posiadających majątkowe prawa autorskie do utworu. Nowelizacja ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych z 2015 r. stanowi, że utwory mogą być uznane za osierocone, jeżeli uprawnieni z tytułu praw autorskich do tych utworów nie zostali ustalen, pomimo przeprowadzenia sformalizowanych i udokumentowanych (starannych) poszukiwań (art. 35⁵ ust. 1)²⁴. Poszukiwania powinny mieć zasięg międzynarodowy i muszą być archiwizowane. Odpowiedzialne w tym zakresie są instytucje, które chcą eksploatować utwór osierocony.

Dzieła osierocone (m.in. książki lub ich części, czasopisma, plakaty oraz utwory muzyczne i filmy) znajdują się w zbiorach bibliotek, archiwów i innych instytucji kultury. Po nowelizacji dozwolone jest korzystanie z utworów osieroconych (art. 35⁵) przez archiwa, instytucje oświatowe i instytucje kultury w celach takich jak: zachowanie, odnawianie i udostępnianie w zakresie kulturalnym i edukacyjnym. Wymienione instytucje mogą digitalizować te utwory i udostępniać na życzenie, w Internecie, lub na podstawie umowy licencyjnej zawartej z organizacją zbiorowego zarządzania. Nowelizacja ułatwia korzystanie z utworów osieroconych, ogranicza jednak ich eksploatację do zwielokrotniania. Możliwe jest pobieranie opłat na pokrycie kosztów digitalizacji (wykorzystanie niekomercyjne).

Nowelizacją objęto również korzystanie z utworów niedostępnych w obrocie handlowym przez archiwa, uczelnie, jednostki naukowe oraz instytucje oświaty i kultury. Utwory *out-of-commerce* (książki i inne utwory opublikowane przed 1994 r., numery czasopism czy dzienników z wcześniejszych lat, niemożliwe do nabycia w tradycyjnym obrocie ani w Internecie) są niedostępne na rynku, ale interesujące dla odbiorców. Dzieła takie znajdują się np. w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej.

Dzięki nowym przepisom (art. 35¹⁰–35¹² ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych) wymienione instytucje będą uprawnione do

²⁴ Odnalezienie autora (czasem sam się ujawnia) lub jego spadkobierców powoduje przywrócenie ochrony utworów uznanych za osierocone i wygaśnięcie osierocenia. Formalnie wygaśnięcie osierocenia następuje w momencie wykreślenia utworu z bazy danych Urzędu Unii Europejskiej ds. Własności Intelektualnej EUIPO (European Union Intellectual Property Office) w Alicante w Hiszpanii przez podmiot, który wprowadził do niej utwór. Do 23 marca 2016 r. urząd ten funkcjonował jako Urząd Harmonizacji w ramach Rynku Wewnętrznego (Office for Harmonization in the Internal Market, OHIM).

zwielokrotniania utworów poprzez digitalizację oraz udostępniania ich w Internecie. Art. 35¹⁰ ust. 1 stanowi, że archiwa, instytucje oświatowe, uczelnie, jednostki naukowe oraz instytucje kultury na podstawie umowy zawartej z wyznaczoną przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego organizacją zbiorowego zarządzania prawami autorskimi mogą zwielokrotniać znajdujące się w ich zbiorach utwory niedostępne w obrocie handlowym, opublikowane po raz pierwszy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przed 24 maja 1994 r. oraz udostępniać je publicznie w taki sposób, aby każdy mógł mieć do nich dostęp w miejscu i czasie przez siebie wybranym (czyli poprzez Internet).

Wykazy utworów niedostępnych w handlu są jawne²⁵. Wprowadzone rozwiązanie ustawowe powinno ułatwić dostęp do książek i czasopism, stanowiących źródło rzadkiej wartości informacyjno-naukowej. Poszerzenie dostępu do literatury niedostępnej w handlu oraz do utworów osieroconych powinno mieć pozytywny wpływ na wartość komunikacji naukowej.

Podsumowanie

Tak zwana duża nowelizacja ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych zaimplementowała do polskiego prawa trzy dyrektywy unijne: Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/28/UE z dnia 25 października 2012 r. w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów osieroconych; Dyrektywę 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym (implementowaną w 2004 r., uzupełnioną w 2015 r.); Dyrektywę 2006/115/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r. w sprawie prawa najmu i użyczenia oraz niektórych praw pokrewnych prawu autorskiemu w zakresie własności intelektualnej.

Zmiany wynikające z tzw. dużej nowelizacji ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych dotyczą w szczególności: dozwolonego

²⁵ Art. 35¹¹ ust. 1 ustanawia powstanie wykazu utworów niedostępnych w obrocie handlowym w systemie teleinformatycznym, zwanego wykazem utworów. Jest on prowadzony przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i powszechnie dostępny w Biuletynie Informacji Publicznej na stronie podmiotowej ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Wpisu do wykazu utworów dokonuje się na wniosek organizacji zbiorowego zarządzania, o której mowa w art. 35¹⁰ ust. 2.

użytku informacyjnego, zezwalającego na rozpowszechnianie artykułów podejmujących aktualną problematykę i zawierających aktualne informacje (art. 25 ust. 1 lit. b). Zgodnie z art. 26 w sprawozdaniach o aktualnych wydarzeniach wolno przytaczać utwory udostępniane podczas tych wydarzeń, jednakże w granicach uzasadnionych celem informacji. Art. 26¹ zezwala każdemu²⁶ na korzystanie z przemówień publicznych, mów wygłoszonych na publicznych rozprawach, fragmentów publicznych wystąpień, wykładów oraz kazań w granicach uzasadnionych celem informacji. Przepis ten nie upoważnia do publikowania zbiorów tego rodzaju utworów.

Dzięki zmianom prawa pojawiła się możliwość rozszerzenia podmiotów uprawnionych do korzystania z utworów w ramach dozwolonego użytku tzw. edukacyjnego (art. 27). Nowelizacja usankcjonowała uprawnienie do zamieszczania w celach dydaktycznych i naukowych rozpowszechnionych drobnych utworów lub fragmentów większych utworów w podręcznikach, wypisach i antologiach (zgodnie z art. 27¹ w takich przypadkach twórca przysługuje wynagrodzenie).

Zmiany dotyczą również prawa cytatu. Nowelizacja rozstrzyga dotychczas sporną kwestię, że prawo cytatu dotyczy nie tylko utworów literackich, ale również utworów plastycznych i fotograficznych. Po nowelizacji wolno przytaczać w utworach stanowiących samoistną całość urywki rozpowszechnionych utworów oraz rozpowszechnione utwory plastyczne, utwory fotograficzne lub drobne utwory w całości w zakresie uzasadnionym celami cytatu, takimi jak wyjaśnianie, polemika, analiza krytyczna lub naukowa, nauczanie, lub prawami gatunku twórczości (art. 29 ustawy). Art. 29¹ wprowadza możliwość cytowania chronionych utworów w parodii, pastiszu lub tworzeniu karykatury w zakresie uzasadnionym prawami tych gatunków twórczości.

Ustawodawca zrezygnował z licencji ustawowej przysługującej ośrodkom informacji i dokumentacji, uchylając art. 30 zezwalający tym ośrodkom na sporządzanie i rozpowszechnianie własnych opracowań dokumentacyjnych oraz pojedynczych egzemplarzy fragmentów opublikowanych utworów, jeżeli nie wykraczają one poza jeden arkusz wydawniczy²⁷.

²⁶ Do czasu wprowadzenia zmian ten rodzaj dozwolonego użytku dotyczył wyłącznie podmiotów profesjonalnych zajmujących się tworzeniem i dystrybucją informacji (prasa, radio, telewizja).

²⁷ Przepis ten służył wymienionym podmiotom do tworzenia (obecnie niepopularnych) analogowych przeglądów prasy. Jednak niektóre biblioteki przez jego wadliwą interpretację zabraniały kserowania udostępnianych materiałów ponad jeden arkusz wydawniczy.

Szczególnie istotne dla bibliotekarzy są przepisy dotyczące uznania bibliotek za instytucje ważne dla organizowania prawidłowej komunikacji naukowej. W nowej regulacji znalazły się zasady korzystania z utworów osieroconych oraz niedostępnych w obrocie handlowym, znajdujących się w zbiorach instytucji takich jak biblioteki, muzea, archiwa. Stworzono zasady wypłaty wynagrodzenia dla twórców za użyczenie egzemplarzy utworów przez biblioteki publiczne (*public lending right*). Z pewnością ustawa, zwana dużą nowelizacją prawa autorskiego, wpływa na poszerzenie dostępu do utworów naukowych w komunikacji naukowej.

Literatura

- Akt paryski konwencji berneńskiej o ochronie praw autorskich (1990). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, poz. 474.
- Antoszewski, A., Herbut, R. (red.). (1996). *Leksykon politologii*. Wrocław: Atła 2.
- Ball, R. (2003). Integracja bibliotek i edukacji. W: M. Kocójowa (red.), *Edukacja na odległość: nowe technologie w informacji i bibliotekarstwie* (s. 151–163). Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Barta, J., Markiewicz, R. (2003). *Oprogramowanie open source w świetle prawa: między własnością a wolnością*. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Barta, J., Markiewicz, R. (2007). Open source, czyli nowa filozofia prawa autorskiego. W: W. Lubaszewski (red.), *Komputer-człowiek-prawo: księga pamiątkowa Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego* (s. 123–128). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Barta, J., Markiewicz, R. (2011). (red.). *Prawo autorskie i prawa pokrewne*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Barta, J., Markiewicz, R. (2016). *Prawo autorskie*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Bednarek-Michalska, B. (2009). Nowe inicjatywy wolnej edukacji, kultury i nauki. *EBiB*, (1). Pobrane z <http://www.ebib.pl/2009/101/a.php?bednarek> (15.09.2016).
- Cisek, S., Sapa, R. (2007). Komunikacja naukowa w Internecie – mity i rzeczywistość. W: W. Lubaszewski (red.), *Komputer – człowiek – prawo: księga pamiątkowa Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uni-*

- wersytetu Jagiellońskiego (s. 39–49). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Ferenc-Szydełko, E. (red). (2016). *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Gogołek, W. (2010). *Komunikacja sieciowa. Uwarunkowania, kategorie i paradoksy*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Hofmokr, J., Tarkowski, A., Bednarek-Michalska, B., Siewicz, K., Szprot, J. (2009). *Przewodnik po otwartej nauce, ICM UW*. Pobrane z <http://otwartanauka.pl/przewodnik-po-otwartej-nauce/> (15.12.2016).
- Jurkowski, R. (2004). *Komunikowanie się*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza WSM SIG.
- Nahotko, M. (2010). *Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym: globalna biblioteka cyfrowa w informatycznej infrastrukturze nauki*. Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Nahotko, M. (2014). Komunikacja naukowa jako proces organizacji wiedzy i informacji. W: A. Korycińska-Huras, M. Janiak (red. nauk.), *Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym. Badania, zasoby, użytkownicy* (s. 14–52). Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Niewęglowski, A. (2010). *Wyniki prac badawczych w obrocie cywilnoprawnym*. Warszawa: Oficyna Wolters Kluwer.
- Plisiecki, J. (red). (2003). *Stare i nowe media w procesie komunikacji społecznej*. Radom: WSH.
- Powszechna konwencja o prawie autorskim zrewidowana w Paryżu dnia 24 lipca 1971 r. (1978). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 30 marca 1978 r.*, nr 8, poz. 28.
- Poźniak-Niedzielska, M., Tylec, G. (2009), Działalność naukowo-dydaktyczna na wyższej uczelni w świetle prawa autorskiego. *Państwo i Prawo*, 64(5), 33–48.
- Preussner-Zamorska, J. (2007) Dozwolony użytek chronionych utworów. W: J. Barta (red.), *System prawa prywatnego* (t. 13, prawo autorskie, s. 412). Warszawa: C.H. Beck.
- Preussner-Zamorska, J. (2017) Dozwolony użytek publiczny. W: J. Barta (red.), *System prawa prywatnego* (t. 13, prawo autorskie, s. 51). Warszawa: C.H. Beck.
- Sieńczyło-Chlabczyk, J. (2015). *Prawo własności intelektualnej*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Siewicz, K. (2012). *Otwarty dostęp do publikacji naukowych. Kwestie prawne*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Sokołowska, D. (2015). Pojęcie i postacie utworu naukowego w świetle prawa autorskiego. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 77(2), 75–89.

Tylec, G. (2009). Z problematyki ochrony prawnoautorskiej dzieła naukowego. *Przegląd Prawno-Ekonomiczny*, 2(7), 28–34.

Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Tekst jednolity ustawa z dnia 29 kwietnia 2016 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (2016). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, poz. 666.

Krystyna Michniewicz-Wanik

The Library of the Department of Social Sciences
of the University of Wrocław
e-mail: kr.wanik@wp.pl

**Scholarly communication
in the light of the regulation of the amended acts
of law concerning copyright and cognate acts of law**

Abstract: The regulations of the so-called “major amendment” of the acts of law concerning copyright and cognate acts of law have been binding since January 2016. The changes concern *inter alia* the extension of fair use, which enables everyone to use public speeches, lectures or sermons within the limits of the justified use of information (Art. 26¹ of the law concerning copyright); fair education-related use (Art. 27 of the law concerning copyright) which stipulates that educational institutions, institutions of higher education, scholarly and scientific research units, scholarly institutes of the Polish Academy of Sciences, museums (if they offer PhD studies, post-doctoral studies or other forms of education), are entitled – for the purpose of instruction or research – to use the works which are disseminated in the original form and in the translated form and to multiply brief works or fragments of greater works in the process of instruction. Fair education-based use facilitates the use of e-learning by educational institutions (on condition that the participants of the courses are not anonymous).

The amended act of law contains a number of regulations which are relevant from the point of view of librarians, e.g. the payout of remuneration to the authors, lending copies of works by public libraries (*public lending right*); the use of orphaned works and of works which are not circulated in trade, works which are a part of the collections of the institutes of culture and education such as archives, libraries and museums.

Keywords: Copyright. Fair use. Orphaned works. Public lending right. Scholarly communication